

Systematics of Ukrainian language teaching methods

Систематизація методів навчання української мови

Кучерук Оксана

Житомирський державний університет імені Івана Франка

У час формування нового образу шкільної мовної освіти в Україні набуває наукової актуальності переосмислення системи методів підготовки україномовної особистості, здатної володіти кількома компетентностями. У методиці навчання української мови домінують традиційні методи навчання, водночас інтенсивно впроваджують інноваційні методи.

Важливість проблеми розроблення й наукового обґрунтування системи методів навчання української мови зумовлена підвищенням вимог до якості шкільної україномовної освіти, посиленням інтересу вчених до поняття "технологія навчання", потребою глибокого вивчення ефективності традиційних та інноваційних методів мовної, мовленнєво-комунікативної підготовки учнів з урахуванням специфіки мети, комплексу цілей і змісту навчального предмета. Над проблемою методів навчання активно працюють українські лінгводидактики (О. Горошкіна, С. Караман, К. Климова, Н. Остапенко, М. Пентиліук, О. Потапенко, С. Яворська та ін.), однак вона потребує подальших системних досліджень з урахуванням змін у розвитку сучасної освіти й суспільства. Належне розв'язання окресленої проблеми залежить від застосування таких підходів: системно-синергетичного, суб'єктно-діяльнісного, компетентнісного, когнітивного, герменевтичного, соціокультурного, психолінгвістичного, комунікативного.

Мета цієї публікації полягає в систематизації методів навчання української мови відповідно до осмислення системного характеру навчальної мети, яка конкретизується в цілях, визначених на засадах компетентнісного підходу до формування мовної особистості учня основної школи. У своєму розумінні навчального методу орієнтуємося на те, що найчастіше методом навчання називають спосіб досягнення навчальної

мети, який передбачає єдність навчальної діяльності вчителя й учнів.

За нашою концепцією, провідною умовою систематизації методів навчання мови є врахування навчальної мети як системного утворення, специфічними складниками якого є мовна, мовленнєва текстова й комунікативна компетентності, співвідносні з такими рівнями навчальної взаємодії: "учень – мова", "учень – текст", "учень – комунікативна ситуація". Під поняттям "компетентнісний підхід" розуміємо спрямування освітнього процесу на формування та розвиток ключових і предметних, тобто специфічних, компетентностей особистості. Відомо, що компетентність – це складне особистісне утворення, елементами якого є знання, уміння, досвід, емоційно-ціннісні смислові орієнтації тощо. Як стверджує І. Зимня, компетентнісний підхід фіксує підпорядкованість знань умінням, акцентуючи практичний аспект [2004: 32-36]. Тому з погляду теорії мовної освіти в систематизації методів навчання доцільно врахувати типи вмінь, що репрезентують мовну, мовленнєву текстову й комунікативну компетентності: навчально-мовні, правописні, мовленнєві (мовленнєво-рецептивні, мовленнєво-продуктивні), комунікативні вміння.

У систематизації методів навчання, необхідних для формування елементів специфічних компетентностей мовної особистості, урахуємо три напрями мовної освіти: 1) формування мовної компетентності, 2) формування мовленнєвої компетентності на основі роботи з текстом, 3) формування комунікативної компетентності на базі ситуативного підходу. Відповідно виділяємо п'ять груп методів: *методи, спрямовані на оволодіння системою мовних знань; методи, спрямовані на формування навчально-мовних та правописних умінь і навичок; методи, спрямовані на формування мовленнєвих знань і розвиток видів рецептивної мовленнєвої діяльності; методи, спрямовані на формування мовленнєвих знань і розвиток видів продуктивної мовленнєвої діяльності; методи вироблення вмінь ефективного спілкування в соціальних ситуаціях.*

Перші дві групи методів пов'язані з вивченням мовного матеріалу й різняться між собою способами дій – навчально-пізнавальними, операційно-практичними. Серед методів пізнавального спрямування, які стосуються внутрішньої діяльності й характеризуються пізнавальними діями, мають місце такі: *мовнотематична розповідь, бесіда за мовним матеріалом, спостереження над мовою, робота з теоретичним матеріалом підручника, метод прямого тлумачення, метод пізнавальних завдань мовного характеру.* Методи засвоєння мовної теорії формують орієнтувальне підґрунтя дій групи практичних методів навчання мови. Так звані практичні методи, спрямовані на оволодіння навчально-мовними, правописними вміннями і навичками (*метод імітації, метод вправ, метод тестів, метод диктанту та ін.*), стосуються зовнішньої практичної діяльності й характеризуються практичними діями з мовними одиницями. Відповідно до функціонального призначення вони передбачають закріплення та застосування мовних знань на практиці. За специфікою змісту навчально-предметного матеріалу можна виокремити методи навчання фонетики, лексики, граматики та ін., однак за характером, видами і способом дій відповідні групи методів мають багато спільного.

Диференціація двох груп методів, спрямованих на формування мовленнєвої текстової компетентності, є умовною, що пояснюється

діалектичним зв'язком між діями мовця і слухача чи того, хто пише, і читача. Методи навчання аудіювання (*переказування прослуханого тексту, інтерпретація сприйнятої на слух інформації, обговорення почутого* та ін.) співвідносяться з цілями вдосконалення різних видів слухання – глобального, детального, критичного; рефлексивного (з висловленням окремих реплік під час слухання), нерефлексивного (уважне мовчазне слухання). Методи навчання читання (*"позначки", самотійна робота з навчально-пізнавальною літературою, переказування прочитаного тексту, інтерпретація сприйнятої зором інформації, обговорення прочитаного* та ін.) мають навчати різних видів читання – оглядового, вибіркового, аналітичного. Методи вироблення вмінь аудіювання і читання можуть бути ті самі, але структура їх – різна, вона залежить від навчальних цілей, особливостей дидактичного матеріалу, каналу сприйняття інформації, рівня мовленнєвого й загального розвитку учня, володіння ним способами навчання, методичної майстерності вчителя. До методів формування й розвитку в учнів умінь говоріння, письма належать *метод "сенкан"; метод продукування творів; метод підготовки доповідей; метод проєктів; метод психолінгвістичних тренінгів* та ін. Методи розвитку навичок говоріння й письма переважно відрізняються між собою лише формою вираження думок – усною чи письмовою.

Методи мовленнєвого розвитку учнів на основі текстового підходу функціонально виконують роль попередньої підготовки до безпосереднього вироблення вмінь ситуативного спілкування. За В. Мельничайком, "...вміння будувати речення та компонувати текст не забезпечує формування навичок практичної мовної діяльності. При здійсненні мовного спілкування вихідним пунктом є не структура, а ситуація, смисл висловлювання [1981: 81]". Група методів формування комунікативної компетентності відрізняється від попередніх тим, що орієнтована на розвиток здатності ефективного спілкування в різних соціальних ситуаціях. Комунікативні методи можуть ґрунтуватися на когнітивно-інтерпретаційних діях (*бесіда, дискусія, "розумовий штурм", кейс-метод* та ін.), передбачати дії моделювання ситуативної взаємодії (*діалогування, метод інциденту* та ін.); спонукати учнів до інтерактивної діяльності (*рольова гра, комунікативний тренінг* та ін.).

Зазначимо, хоч кожен напрям мовної освіти забезпечується специфічними методами, усі методи взаємопов'язані, і залежно від цілей та особливостей використання можуть переходити з однієї групи в іншу. У цій розгалуженій системі кожний загальний метод (*когнітивний, практичний, герменевтичний, креативний, комунікативний*) певною мірою співвідноситься з компетентнісно-цільовим напрямом мовної освіти за принципом домінування.

Підсумовуючи, зазначимо, що розгалужена система методів навчання української мови, розроблена на основі компетентнісного підходу, передбачає дії та операції, які ґрунтуються на взаємозв'язку конкретно-абстрактного пізнання мовної картини світу, мовно-мовленнєвої практики учня на базі роботи з текстом, ситуативної діалогічної взаємодії школярів. Подальшого вивчення потребують особливості системи методів навчання української мови в старшій школі; застосування дослідницьких методів у процесі виконання учнівських лінгвістичних студій.

Література

Зимняя, И. А.: Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, Москва 2004.

Мельничайко, В. Я.: Лінгвістичні основи викладання української мови в школі. In: Мовознавство і школа. Наукова думка, Київ 1981, с. 22–123.

Анотація

У статті розглянуто проблему систематизації методів навчання української мови учнів основної школи. Автор аналізує й систематизує сукупність дидактичних методів із позиції компетентнісного підходу до мовної освіти. Описано систему методів формування мовної компетентності, методів формування мовленнєвої компетентності на базі роботи з текстом, методів формування комунікативної компетентності на основі ситуативної діяльності.

Ключові слова: система методів навчання української мови, методи формування мовленнєвої компетентності, методи формування текстової та мовленнєвої компетентності, методи формування комунікативної компетентності.

Summary

This article deals with problems of systematization of methods of teaching Ukrainian language to basic school pupils. The author analyzes and classifies a set of teaching methods from the perspective of the competency building approach to language education. Article describes a system of methods of linguistic competency forming on the basis of working with text, methods of communicative competence formation based on situational activities.

Key words: the system of the Ukrainian language teaching methods, methods of language competence formation, methods of textual and speech competence formation, methods of communicative competence formation.